

УДК 338.431:338.124.2(477.83)

DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.197.148-153>

**Богданович О.А.**  
кандидат економічних наук  
Державний біотехнологічний університет  
**Bogdanovich Olga**  
PhD in Economic Sc.  
State Biotechnology University  
<https://orcid.org/0000-0002-3277-8699>

## ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ В УМОВАХ ВІЙНИ

*У статті досліджено стан розвитку сільського господарства Харківської області за період 2021-2024 роки на основі статистичних даних. Харківський регіон залишається прифронтовою областю, де зараз тривають активні бої. Проведено аналіз показників виробництва основних сільськогосподарських культур та виробництва основних видів продукції тваринництва усіх категорій господарств в період воєнної агресії у Харківському регіоні (тільки тих підприємств, що знаходяться на неокупованих територіях). Досліджено орієнтовно які збитки понесли сільськогосподарські підприємства області, що займаються виробництвом продукції рослинництва та тваринництва. Виявлено проблеми, що виникли внаслідок війни у сільському господарстві регіону. Розглянуто пріоритетні завдання та перспективи подальшого розвитку сільського господарства регіону в найближчому майбутньому.*

**Ключові слова:** Харківський регіон, сільське господарство, галузь рослинництва, галузь тваринництва, виробництво, воєнні дії, збитки.

## STUDY OF THE STATE AND PROSPECTS OF AGRICULTURAL DEVELOPMENT IN THE KHARKIV REGION IN THE CONDITIONS OF WAR

*The agricultural sector of Ukraine is not only one of the key sectors of the country's economy, but also critical for global food security. The article examines the state of agricultural development in Kharkiv region in 2021-2024. Kharkiv region, which ranks third in Ukraine in terms of agricultural land area - 2.4 million hectares (76.7% of the total territory of the region), remains a frontline region where active hostilities are currently taking place. The purpose of the study is to identify changes in the region's agriculture based on statistical data in the context of war, analyse the results and make the right decisions for its further effective functioning. The share of crop production in the structure of gross agricultural output in Kharkiv region before the outbreak of hostilities was about 90%, and the share of livestock production was about 10%. Research on the production of major crops and the production of major livestock products of all categories of farms during the period of military aggression in the Kharkiv region (only those enterprises located in the non-occupied territories) showed that the crop production sector tended to decline in 2022 compared to pre-war 2021 by an average of 50% for all indicators, with a gradual recovery in 2023 and some growth in 2024, the livestock sector lost more than 50% due to hostilities, and for some species - more than - 70%. According to preliminary estimates for 2024, the damage caused to agricultural production in the Kharkiv region as a result of Russian aggression during the study period amounted to more than UAH 18 billion; due to land loss - almost UAH 37 billion (61% of the region's territory). The problems that have arisen as a result of hostilities in the region's agriculture are identified: contamination or mining of land, significant destruction, destruction and theft of machinery, equipment (over 1079 units) and property, destruction of animals, and the impossibility of full restoration of agricultural activities. The article considers the priority tasks and prospects for further development of agriculture in the Kharkiv region in the near future.*

**Keywords:** Kharkiv region, agriculture, crop production, livestock production, production, military operations, losses.

**JEL classification:** A10, Q 10, Q 16, Q 17.

**Постановка проблеми.** Аграрний сектор України є не лише однією з ключових галузей економіки нації, а й критично важливим для глобальної продовольчої безпеки. На початку 2010-х років на сільське господарство України припадало майже 3 % світового

виробництва зернових культур та біля 10 % збіжжя. До російського вторгнення, у 2021 році вітчизняний аграрний сектор виробляв понад 10 % валового внутрішнього продукту, забезпечував роботою 17,3 % населення, мав найвищий приріст виробництва – 14,4 % та

складав 41 % загального експорту. Також у 2021 році було зібрано рекордний врожай зернових культур у 100 млн тонн. Війна, що розпочалася перед початком весняної посівної кампанії 2022 року, сильно вдарила по агросектору країни [1, 2]. Початок війни та несприятливі умови у 2022 році призвели до зниження врожайності зернових культур до 56 млн тонн. Завдяки стратегічним коригуванням посівів і частковому відновленню, загальний врожай у 2023 році відновився до 70 млн тонн [3].

Ключовими цілями економічної політики України є покращення рівня соціально-економічного розвитку, забезпечення продовольчої безпеки, збереження екосистем, зниження рівня безробіття. Досягнення цих цілей не можливе без налагодження ефективного сільськогосподарського виробництва у будь-якому регіоні країни. Дослідження особливостей сільського господарства кожного регіону дає можливість зібрати необхідну інформацію для оцінки рівня розвитку регіонального спеціалізованого сільськогосподарського виробництва для подальшого коригування стратегій розвитку аграрного сектора у воєнний період [4].

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В Україні сільське господарство визнано однією з головних сфер розвитку економіки, що забезпечує продовольчу безпеку країни. Багато державних ресурсів та іноземних інвестицій у довоєнний період було спрямовано на реформи та підтримуючі програми розвитку сільського господарства.

Сприятливий клімат, родючі українські землі забезпечували не тільки збільшення приросту виробництва сільськогосподарської продукції, але і сприяли експорту до країн Азії, Африки та Близького Сходу [5].

Російська агресія принесла великі збитки, руйнування та проблеми агросектору України. Необхідність швидкого подолання наслідків російського вторгнення, формування стратегії сталого розвитку аграрного виробництва – головні задачі, що потрібно вирішити для підвищення економічної безпеки країни.

У зв'язку з воєнною агресією РФ проти України, знищенням вітчизняного аграрного сектора, виникає багато питань, які потрібно вирішувати своєчасно. Серед українських вчених, що досліджують проблеми та пропонують стратегії розвитку аграрного сектора національної економіки, можна виділити таких як Бабенко М., Бородіна О., Гадзало Я., Демчак І., Дуброва Н., Демиденко Л., Євтушенко Д., Карамушка О., Шрамко І., Горбонос С., Лопатинський Ю., Тодорюк С., Зінчук Т., Левківський Є., Лузан Ю., Ніценко В., Багорка М., Козак К., Середюк К., Гарбар Ж., Збарський В., Мацібора В. та ін.

За оцінками Світового банку, війна в Україні, станом на лютий 2023 року, завдала українському сільському господарству загальних збитків на суму 8,72 млрд дол. США, а сукупних збитків – на 31,5 млрд дол. США. Збитки включають: знищення техніки та обладнання, приміщень, худоби, багаторічних насаджень; викрадення сільськогосподарської продукції; захоплення земельних угідь; мінування та забруднення земель, порушення ґрунтового покриву; руйнування

водосховищ. Внаслідок цього знизилася обсяги виробництва та зросла його собівартість, але ціни реалізації таких експортних товарів як пшениця, ячмінь, кукурудза та насіння сояшнику, знизилася [6].

Агропромисловий комплекс традиційно був і залишається пріоритетним та стратегічно важливим сектором економіки. В умовах глобалізації та досить складних обставинах, в яких опинилася Україна, проблема формування сучасної стратегії сталого розвитку національного агросектору є вагомим чинником для відновлення аграрної галузі, для продовольчої безпеки, для розвитку суспільства загалом.

Сільськогосподарський потенціал нашої держави має можливості бути підґрунтям для зміцнення економічної ситуації країни. Для раціоналізації використання ресурсного потенціалу аграрного сектора першочергово визначають пріоритетні напрями розвитку. Для цього необхідно застосувати вже отриманий досвід ведення сільського господарства та статистичну систему показників виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції в країні.

Попри численні дослідження стану, проблем та перспектив розвитку сільського господарства країни в цілому, слід відзначити на існування недостатнього висвітлення окремих питань щодо розвитку регіонального сільського господарства (особливо, прифронтових регіонів), що потребують додаткового вивчення проблем і вирішення їх для подальшого ефективного функціонування в критичних умовах.

**Метою статті** є дослідження визначення сучасного стану сільського господарства Харківського регіону в умовах воєнних дій, дослідження основних проблем його функціонування та визначення перспектив розвитку на найближче майбутнє.

**Виклад основних результатів дослідження.** Харківський регіон залишається прифронтовою областю, бойові дії тривають в Харківському, Вовчанському та Куп'янському районах. Внаслідок постійних обстрілів прикордоння зруйновано багато інфраструктури, обезлюдніли населенні пункти регіону.

Харківщина займає третє місце по Україні за площею сільськогосподарських угідь – 2,4 млн га (76,7 % від загальної території області). Збитки сільського господарства у Харківській області навесні 2024 року через втрати ґрунтів внаслідок війни склали майже 37 млрд грн (61 % території регіону зазнали впливу бойових дій – 4,2 тис. га орних земель пошкоджено вибухами, 28,2 тис. га потенційно забруднені, 3,4 тис. га зазнали ущільнень через просування військової техніки) [6].

За даними Головного управління статистики в Харківській області, за підсумками 2023 року, експорт товарів становив 778 млн дол. США, а імпорт – 1544 млрд дол. США. В порівнянні з 2022 роком, експорт зменшився на 11,6 %, а імпорт – зріс на 23,3 %. Основними товарами, що експортувалися, були: продукти рослинного походження – 31,1 % від обсягу продукції; жири та олії тваринного або рослинного походження – 13,7 %; готові харчові продукти – 11,2 %; 15 % – це машини, обладнання та механізми [7].

Потрібно відзначити, що Харківщина стала лідером серед регіонів країни по кількості залучених безробітних людей до проекту «Армія відновлення» – 22129 людей. Вони займаються відбудовою, суспільно-корисними роботами, заготівлею дров та укріпленням блокпостів.

Частка продукції рослинництва у структурі валового виробництва сільського господарства Харківського регіону до 24.02.2022 року займала близько 90 %, а частка тваринництва – близько 10 %. Від самого початку війни Харківська область є зоною активних бойових дій, тому суб'єкти агропромислового комплексу зазнають значних втрат.

У 2021 р. частка продукції сільського господарства у Харківській області складала 5,2 % від загального виробництва сільськогосподарської продукції в країні (8 місце з 24 регіонів), у тому числі з продукції рослинництва – 5,5 % (6 місце з 24 регіонів) та продукції тваринництва – 3,6 % (12 місце) [8].

Воєнні дії, що відбуваються на території України, призвели до негативного впливу на економічний розвиток країни. Більшість прогнозів макроекономічних показників, що були зроблені до початку повномасштабного вторгнення Росії, втратили свою актуальність. Це стосується, наприклад, Стратегії розвитку Харківської області на 2021-2027 рр. [9].

Додає труднощів ситуація відсутності необхідної статистичної інформації внаслідок окупації частини території Харківського регіону.

Для аналізу стану галузі рослинництва досліджувалися показники (посівної площі, врожайності та

валового збору) виробництва основних сільськогосподарських культур (озимої пшениці, ярого ячменю, кукурудзи, соняшнику та сої) в Харківській області за період 2021-2023 рр. Для більш повного розуміння які відбулися зміни за цей період, був проведений порівняльний аналіз показників 2022 року з 2021 роком та 2023 року з 2022 роком.

За даними аналітичної мапи сільського господарства України за регіонами [9], Харківська область у 2021-2023 рр. мала такі показники виробництва галузі рослинництва за основними сільськогосподарськими культурами (озима пшениця, ярий ячмінь, кукурудза, соняшник, соя): посівна площа всіх перерахованих культур у 2022 році порівняно з 2021 роком зменшилася в середньому на 50 %; врожайність озимої пшениці, ярого ячменю та соняшнику також знизилася (крім кукурудзи та сої); валовий збір по всім перерахованим культурам зменшився (табл. 1).

Аналогічні показники у 2023 році порівняно з 2022 роком виглядають більш позитивно: посівні площі (крім озимої пшениці) мали тенденцію до зростання; врожайність зросла тільки по озимій пшениці та сої; валовий збір збільшився по всіх сільськогосподарських культурах (крім озимої пшениці) (табл. 1). Це свідчить, що у 2023 році сільське господарство Харківського регіону потроху почало відновлюватися, пристосовуватися до важких умов війни та невелике зростання деяких показників виробництва основних сільськогосподарських культур відбулося за рахунок того, що частина території області була деокупована восени 2022 року.

Таблиця 1

## Виробництво основних сільськогосподарських культур в Харківській області за 2021-2023 рр.

Показники	Роки			2022 р. у % до 2021 р.	2023 р. у % до 2022 р.
	2021	2022*	2023*		
Посівна площа, тис. га					
озима пшениця	600	272,1	221,2	45,4	81,3
ярий ячмінь	136,5	63,2	79,9	46,3	126,4
кукурудза	286,7	79,6	121,9	27,8	153,1
соняшник	565,9	239,7	420,6	42,4	175,5
соя	22,8	15,3	30,4	67,1	198,6
Врожайність, ц/га					
озима пшениця	47,7	40,2	46,2	84,3	115
ярий ячмінь	42,2	34,8	32,4	82,5	93,1
кукурудза	47,2	53,4	50,3	113,1	94,2
соняшник	24,6	22,4	21,4	91,1	95,5
соя	16,2	18,2	23,7	112,3	130,2
Валовий збір, тис. тонн					
озима пшениця	2805	1091	1022	38,9	91,8
ярий ячмінь	576	220	259	38,2	117,7
кукурудза	1353	425	613	31,4	144,2
соняшник	1392	537	900	38,6	167,6
соя	37	27,8	72	75,1	259

\*Наведені дані тільки неокупованих територій Харківської області

Джерело: складено автором за [10]

Посівна площа всіх сільськогосподарських культур на 3.09 2024 року по всіх категоріях господарств області склала 1347,7 тис. га, у порівнянні з 2023 роком даний показник зріс на 7,3 %. Орієнтовно тільки з 70 % сільськогосподарських земель Харківської області

було зібрано зернові та зернобобові культури у кількості 1553,7 тис. тонн, що на 22,5 % більше ніж за аналогічний період 2023 року. Середня урожайність зернових культур у 2024 році склала 33,5 %, що на 6,1 ц/га менше ніж у 2023 році (39, 6 ц/га). Соняшнику у 2024

році при урожайності 20 ц/га та площі посіву 37,4 тис. га було зібрано 75 тис. тонн, сої – при урожайності 11,1 ц/га та площі посіву 22,5 тис. га було зібрано майже 25 тис. тонн [10].

Дослідженнями доведено, що внутрішнє споживання області (чисельність населення якої у 2024 році 1,9 млн осіб) в зернових та зернобобових культурах складає 714,3 тис. тонн, харчова потреба – 302,2 тис. тонн. Прогнозований обсяг виробництва на 2024-2025 рр. очікується на рівні 2,5 млн тонн зерна. Це свідчить про те, що регіон, не зважаючи на воєнні умови, сам себе забезпечує зерновими та зернобобовими культурами, частково постачає в інші регіони і частково на експорт.

За оперативними даними, від російської агресії постраждало понад 630 сільськогосподарських підприємств Харківщини (які були під окупацією), що займалися рослинництвом. В результаті російської агресії аграрії мають пошкоджені земельні угіддя, значні руйнування, знищення та викрадання техніки, обладнання (понад 1079 одиниць) та майна. Станом на 1.09.2024 року майже 574 тис. га області забруднено вибухонебезпечними предметами (на цей час розміновано приблизно 6,1 тис. га) [11]. Процес розмінування та очищення земельних угідь є досить дороговартісним та тривалим. Ускладнює ще процес розмінування те, що

більше 70 тис. га території області знаходяться в районах активних бойових дій. Для того, щоб в подальшому відновити земельні угіддя потрібно проводити вирівнювання та рекультивацію.

Галузь тваринництва Харківського регіону через воєнні дії втратила більше ніж 50 %, а по деяким видам – більше 70 %. До війни в області нараховувалося 158 сільськогосподарських підприємств усіх форм власності, що займалися тваринництвом. Були деокуповані 43 тваринницькі господарства (27 % від загальної кількості). На цих територіях знаходилась більшість підприємств, що мали високий технологічний рівень розвитку галузей скотарства, свинарства та птахівництва (саме на цих підприємствах знаходилося більше 40 % поголів'я великої рогатої худоби, 61 % свиней, 46 % овець та 48 % птиці). На тимчасово окупованих територіях Куп'янського району знаходяться 3 потужні молочні підприємства [10].

Виробництво основних видів продукції тваринництва в Харківській області у 2022 році в порівнянні з 2021 роком за всіма показниками зменшилося, а в 2023 році порівняно з 2022 роком мали ще більшу тенденцію до зниження (крім забійної маси сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, та обсягу виробництва молока) (табл.2).

Таблиця 2

## Виробництво основних видів продукції тваринництва в Харківській області у 2021-2023 роках

Показники	Роки			2022 р. у % до 2021 р.	2023 р. у % до 2022 р.
	2021	2022*	2023*		
Кількість тварин, тис. голів:					
усього ВРХ,	151,9	134,2	79,2	88,3	59,0
у тому числі корови	72,2	65,1	39,7	90,2	60,9
свині	192,7	157,1	59,8	81,5	38,1
вівці та кози	65,2	47,2	24,5	72,4	51,9
птиця	6674,9	6262,0	2667,6	93,8	42,6
Забійна маса сільськогосподарських тварин, реалізованих на забій, тис.т	73,2	27,6	30,7	37,7	111,2
Обсяг виробництва (валовий надій) молока, тис.т	427,5	211,9	214,2	49,6	101,1
Кількість одержаних яєць від птиці свійської, млн.шт	481,1	308,1	256,4	64,0	83,2
Обсяг виробництва (валовий настриг) вовни, т	86	19	19	22,1	100

\*Наведені дані тільки неокупованих територій Харківської області

Джерело: складено автором за [7]

За воєнний період галузь тваринництва Харківського регіону втратила більше 10 тис. голів великої рогатої худоби, більше 70 тис. голів свиней. На багатьох тваринницьких підприємствах знищені запаси кормів та технологічне обладнання. Тільки галузь птахівництва області не зазнала суттєвих втрат, тому що найбільші птахофабрики залишилися та продовжували працювати на підконтрольній Україні території [11].

За зібраними даними по Харківській області деякі підприємства почали відновлювати свою виробничу діяльність і станом на 01.09.2024 року по області вироблено 140,2 тис. тонн молока (на 3,9 % більше ніж у 2023 році), реалізовано худоби та птиці на забій 34,1 тис. тонн (на 8,6 % більше ніж у 2023 році), яєць

вироблено усіма категоріями господарств 182,9 млн штук (що на 22,7 % більше аналогічного показника 2023 року) [10].

Зростання багатьох показників в галузі тваринництва Харківського регіону у 2024 році порівняно з 2023 роком частково пов'язано зі стабілізацією ситуації на тваринницьких підприємствах, а частково – з відсутністю деяких статистичних даних за попередній рік через припинення звітування сільськогосподарських господарств перед органами статистики під час російської агресії. У 2024 році деякі господарства Харківщини відновили свою звітність, тому це обумовило збільшення окремих показників.

Якщо порівнювати показники стану тваринництва

за січень-серпень 2024 року з довоєнним аналогічним періодом 2021 року, то обсяги виробництва продукції тваринництва зменшилися у всіх категоріях господарств: виробництво молока – на 53,8 %, яєць – на 46,3 %, реалізація худоби та птиці на забій у живій вазі – на 50,7 % [10].

Слід відзначити, що внаслідок військової агресії, за оперативною інформацією, постраждало понад 30 підприємств харчової та переробної галузей, 19 хлібоприймальних підприємств (деякі з них знаходяться в зоні активних бойових дій та окупації).

Основними проблемами сільського господарства Харківського регіону у воєнний період є: велика кількість земельних угідь перебуває в окупації або під обстрілами, або замінована; значні руйнування, розкрадання, пошкодження майна та засобів виробництва; загибель сільськогосподарських тварин; неможливість повного відновлення сільськогосподарської діяльності через активні бойові дії в області; нестача всіх видів ресурсів.

На сьогодні районними військовими адміністраціями та територіальними громадами області утворено 27 комісій, які оцінюють шкоду та збитки, що завданні сільськогосподарським підприємствам. За попередніми розрахунками, збитки, нанесені сільськогосподарському виробництву Харківського регіону (тільки на неокупованих територіях), орієнтовно складають більше 18 млрд грн. Повноцінно підрахувати всі збитки можливо буде тільки після закінчення війни в країні.

Незважаючи на активні воєнні дії на території регіону, важкі умови, всі проблеми та ризики, аграрний комплекс Харківської області продовжує свою діяльність, та, навіть, поступово збільшує обсяг виробництва сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки та експортного потенціалу.

За період січень-червень 2024 року експорт сільськогосподарської продукції склав 215,5 млн дол. США (54,7 % від загального обсягу експортованої продукції): продукції рослинництва – 103,3 млн дол. США, готових харчових продуктів – 48,7 млн дол. США, жирів та олії – 61,3 млн дол. США, продукції тваринництва – 2,2 млн дол. США. Такий результат виробничої діяльності аграріїв Харківської області став можливий

завдяки одержаній міжнародній допомозі від Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) і також від Всеукраїнської асоціації громад. Сільгоспвиробники регіону отримали у 2024 році: кошти для купівлі кормів для тварин та відновлення пошкоджених будівель для тваринництва; ваучери на придбання ветеринарних препаратів та посівного матеріалу; генератори; модульні зерносховища; кошти для закупівлі птиці та корму для неї; насіння овочевих культур і т. ін. [10].

**Висновки.** Сільське господарство традиційно є однією з потужних галузей економіки Харківської області. Збільшення виробництва валової сільськогосподарської продукції перед війною і зараз досягалося за рахунок галузі рослинництва.

Дослідження показників виробництва основних видів продукції галузей рослинництва та тваринництва Харківського регіону за період 2021-2024 роки виявило в останні два роки позитивні зміни у діяльності сільськогосподарських підприємств, незважаючи на важкі умови у воєнний час.

Робити прогнози в період воєнних дій не досить коректно. Але, розуміючи основні проблеми розвитку сільського господарства Харківщини, можемо виділити пріоритетні завдання та заходи на найближчий період: обов'язкова фіксація збитків по всіх галузях; підрахунки завданої шкоди земельному фонду регіону та суб'єктам господарювання; також підраховане необхідне фінансування на відновлення; поступове налагодження та відновлення діяльності суб'єктами господарювання, які постраждали від російської агресії за рахунок державної підтримки; залучення інвестицій та міжнародної допомоги; фінансова підтримка місцевих бюджетів; подальше нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції для покриття потреб самої області і реалізації в інші регіони та на експорт; сприяння оновленню та впровадженню новітніх технологій; підвищення рівня знань сільського населення для ефективного ведення сільського господарства. Потрібно також відзначити, що повноцінно це можливо зробити тільки після закінчення воєнного стану в країні.

#### Список використаних джерел:

1. Сільське господарство України 2022. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: [https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2023/zb/09/S\\_gos\\_22.pdf](https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf).
2. Богданович О.А., Пучка С.А. (2023). Кроки відновлення агропромислового сектору України. Інноваційна модернізація в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали VIII науково-практ. інтернет-конференції, 27-28 листопада 2023 р. Кременчук: КНУ ім. М. Остроградського. С. 469-472.
3. Агросектор України: вплив війни та перспективи відновлення. (2023.) URL: <https://dlf.ua/ua/agrosector-ukrayini-vpliv-vijni-ta-perspektivi-vidnovlennya/>.
4. Кравчук Н.І., Любчик А.Ю. (2020). Регіональні особливості сільськогосподарського виробництва. *ECONOMICS: time realities*, №3 (49). С. 14-22.
5. Мамонова Н., Бородіна О., Кунс Б. (2023). Українське сільське господарство у воєнний час: стійкість, реформи та ринки. Транснаціональний інститут, Амстердам. URL: <https://www.tni.org/uk/article/ukrainian-agriculture-in-wartime>.
6. Політична карта Харківської області: тенденції двох років війни. (2024). URL: <https://surl.li/ohgodr>.
7. Головне управління статистики у Харківській області. URL: <https://kh.ukrstat.gov.ua/silske-lisove-tarybne-hospodarstvo-stat>.

8. Галузь, яка годує світ: яким став 2023 рік для українського сільського господарства? Ukraine World. URL: <https://ukraineworld.org/en/articles/analysis/2023-ukrainian-agriculture>.
9. Стратегія розвитку Харківської області у 2021-2027 рр. URL: <https://surl.li/enhccp>.
10. Жнива надії: як сільське господарство розвивається в Україні в умовах війни. Аналітична мапа сільського господарства України 2021. URL: <https://eos.com/uk/harvesting-hope-standing-with-ukraine/>.
11. Збитки сільського господарства у Харківській області — майже 37 мільярдів гривень. Все через втрати ґрунтів внаслідок війни. (2024). Всеукраїнський аграрний журнал. Агроеліта. URL: <https://surl.li/lbpvhm>.

#### References:

1. Sil's'ke gospodarstvo Ukraine [Statistical Compendium]. (2022). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from [https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat\\_u/2023/zb/09/S\\_gos\\_22.pdf](https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf). [in Ukrainian].
2. Bogdanovich, O.A., Puchka, S.A. (2023). Kroku vidnovlennia agropromuslovogo sektoru Ukrainy [Steps to restore Ukraine's agricultural sector]. Innovaciyna modernizaciya v umovah evrointegracijnyh procesiv: Materialy VIII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. (pp. 469-472). Kremenchuk: KNU im. M. Ostrograds'kogo. [in Ukrainian].
3. Ahrosektor Ukrainy: vplyv viiny ta perspektyvy vidnovlennia [Ukraine's agricultural sector: the impact of the war and prospects for recovery]. (2023). Retrieved from: <https://dlf.ua/ua/agrosektor-ukrayini-vplyv-vijni-ta-perspektivi-vidnovlennya/>. [in Ukrainian].
4. Kravchuk, N.I., Lyubchuk, A.Y. (2020). Regional'ni osoblyvosti sil'skogospodars'kogo vurobnuctva [Regional Features of Agricultural Production]. ECONOMICS: time realities, No. 3. Vol. 49. Pp. 14-22. [in Ukraine].
5. Mamonova, N., Borodina, O., Koons, B. (2023). Ukrain's'ke sil's'ke gospodarstvo u voennuy chas: stiykist', reform ta runku. [Ukrainian Agriculture in Wartime: Sustainability, Reforms and Markets]. Transnational Institute, Amsterdam. [in Ukraine].
6. Politychna karta Kharkivskoi oblasti: tendentsii dvokh rokiv viiny [Political map of the Kharkiv region: trends in two years of war]. (2024.) Retrieved from: <https://surl.li/ohgodr>. [in Ukrainian].
7. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti [Main Department of Statistics in Kharkiv Region]. Retrieved from: <https://kh.ukrstat.gov.ua/sil'ske-lisove-ta-rybne-hospodarstvo-stat>. [in Ukrainian].
8. Haluz, yaka hoduie svit: yakym stav 2023 rik dlia ukrainskoho sil'skoho gospodarstva? [The industry that feeds the world: what did 2023 look like for Ukrainian agriculture?] Ukraine World. Retrieved from: <https://ukraineworld.org/en/articles/analysis/2023-ukrainian-agriculture>. [in Ukraine].
9. Stratehiiia rozvytku Kharkivskoi oblasti u 2021-2027 rr. [Development Strategy of the Kharkiv Region in 2021-2027]. Retrieved from: <https://surl.li/enhccp>. [in Ukraine].
10. Zhnyva nadii: yak sil'ske gospodarstvo rozvyvaietsia v Ukraini v umovakh viiny [Harvest of Hope: How Agriculture Develops in Ukraine During Wartime]. (2021). Analytical map of agriculture of Ukraine. Retrieved from: <https://eos.com/uk/harvesting-hope-standing-with-ukraine/>. [in Ukraine].
11. Zbytky sil'skoho gospodarstva u Kharkivskii oblasti — maizhe 37 miliardiv hryven. Vse cherez vtraty gruntiv vnaslidok viiny [Agricultural losses in the Kharkiv region are almost 37 billion hryvnias. All due to soil losses as a result of the war]. (2024). All-Ukrainian Agrarian Journal. Agro-elite. Retrieved from: <https://surl.li/lbpvhm>. [in Ukrainian].